

SOCIALNA MISEL

LJUBLJANA

L. VI.

1 · 9 · 2 · 7

ŠT. 5.

VSEBINA 5. ŠTEVILKE Z DNE 1. MAJA 1927.

Članki in razprave:

	Stran
G. F.: Dva meseca v vladi	97
Dr. Tominec A.: Človeška družba in zločini. (Dalje prih.)	100
Dr. Sušnik L.: Prosveta v baltiških državah. (Konec prih.)	107
Erjavec Fr.: Pregled zgodovine delavskega gibanja med Slovenci. (Dalje prih.)	113

Pregled:

Politični pregled:

Posledice tiranske pogodbe. (F. S.)	116
Italija in Bolgarija. (J. Šedivy)	116
Kriza parlamentarizma v Jugoslaviji. (F. S.)	117

Kulturni pregled:

Literatura	119
Popravek. (Fran Erjavec)	119

Socialni pregled:

Zakon o sukobima u industriji i sindikatima. (B. Dulibič)	119
Kongres češkoslovaške soc.-dem. stranke. (B. Dulibič)	120
Mrkun A.: Alkoholno vprašanje. (E.)	120

„SOCIALNA MISEL“ izhaja vsakega prvega v mesecu. — Urejuje jo in oblastem odgovarja Fran Erjavec, na čigar naslov (Ljubljana, Kodeljevo) je pošiljati tudi rokopise. — Upravništvo je v Ljubljani, Jugoslovanska tiskarna, kolportажni oddelek, Poljanski nasip 2. Za Italijo je poverjeništvu v Gorici, Via Carducci 2. — Naročnina za vse leto znaša 50 Din, za Italijo 25 lir, za ostalo inozemstvo 60 Din. Izdajatelj: Dr. A. Gosar, Ljubljana. — Tiska jo Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, za katero odgovarja Karel Čeč.

SOCIALNA MISEL

L. VI.

V LJUBLJANI, 1. MAJA 1927.

ŠT. 5.

G. F.:

Dva meseca v vladi.

Naj sodi kdo kakor hoče o velikonočni spremembi vlade, ko so izpadli v začudenje vseh resnih političnih krogov trije slovenski ministri, to mora vsakdo priznati, da je bilo dvomesečno delo ministrov SLS in poslancev Jugoslovanskega kluba za Slovenijo in vso državo plodonosno. Tudi v ugodnejših razmerah kot so delali ministri SLS bi težko kdo pokazal toliko uspehov. Doseženih dejanskih koristi dvomesečne vlade, kjer je sodelovala SLS, ne zatemi nobena neizpolnjena nada in tudi ne izpad iz vlade.

Ko je stopila SLS v vlado, je bil proračun za leto 1927./28. v glavnem izdelan. Ministri in poslanci so dobili v roke tiskane predloge. Dobili so proračun izdelan od prejšnje RR-vlade, ki Slovincem ni bila naklonjena. Proračuni so v naši državi poprej od leta do leta rastli. Dosegli so ogromno vsoto 13 milijard dinarjev. Izdatkov teh proračunov se ni dalo več kriti z rednimi dohodki. Proračuni so obsegali visoke vsote za investicije, ki ne spadajo v reden proračun. Zlasti je bilo za državo silno breme nesorazmerno visoko število državnih nameščencev. Zato je postalo geslo prejšnje, RR-vlade: štedenje in redukcije. Razumljivo je, da se pri tej tendenci proračuna ni dalo vstaviti mnogo novih postavk za Slovenijo, ki je bila v radičevsko-radikalnem proračunu zapostavljena. V takem položaju je morala SLS poizkusiti doseči, kar se je pač v danih razmerah moglo. Vsega proračuna se v zadnjem trenutku ne da prevreči.

Slovenija je davčno preobremenjena, tako da njena gospodarska moč dosedanjih bremen ne prenaša. Poslanci Jugoslovanskega kluba so zato najprej gledali, da se s finančnim zakonom vsaj olajšajo davčna bremena. Dosegli so sledeče: Eksistenčni minimum pri osebni dohodnini se je zvišal od 5000 na 6000 Din. S tem je v Sloveniji oproščenih osebne dohodnine 7500 davkoplačevalcev. Odpravljen je 30% izredni pribitek k dohodnini. Slovenija je prihranila s tem na leto 12 milijonov dinarjev. Izbrisejo se takšne kazni, ki 1. aprila niso še plačane. Prenosne takse pri prevzemu posestev so se znižale pri nepremičninah od 6 do 4%, posestva pod 50.000 Din so prosta prenosne takse. Monopolske kazni in kazni po taksnem zakonu se znižajo. Davek na ročno delo je za mnoge odpravljen, ker je zvišan eksistenčni minimum na 6000 Din. 20% boni, ki jih ima država plačati za odtegljaj pri zamenjavi denarja, se bodo do 1000 kron sprejemali pri plačevanju zaostalih davkov. Ni dvoma, da pomeni olajšanje za Slovenijo tudi sprememba sistema pri davčni administraciji,

kjer je od novega delegata dr. Rupnika, ki je nadomestil dr. Šavnika, pričakovati razlage davčnih predpisov v skladu z gospodarsko močjo slovenskega prebivalstva.

Že te olajšave davčnih bremen potom finančnega zakona pričajo o neumornem delu slovenskih zastopnikov v Belgradu. Slovenija pa ima zahvaliti svoje zastopstvo še za večje ugodnosti na drugih poljih. Komaj porojene oblastne skupščine bi ostale brez sredstev in brez prilike plodonosnega dela, če se ne bi slovenska delegacija v Belgradu neumorno zanje trudila. Vlada je dala po iniciativi poslancev SLS prvi kredit, ki je omogočil zasedanje oblastnih skupščin. Finančni zakon dovoljuje prenos imovine bivših dežela Kranjske in Štajerske na ljubljansko in mariborsko oblast. Kar je zagrešila centralistična večina v zakonu o samoupravah, ko ni hotela v § 8. prehodnih določb ničesar slišati o imovini bivših dežela Avstro-Ogrske, je s tem finančnim zakonom popravljeno. Mariborska in ljubljanska oblast sta dalje dobili pravico izpreminjati stare deželne zakone, odgovarjajoče časovnim razmeram.

Ljubljana je mnogo let želela popolno borzo. Kajti več milijonov je vsako leto šlo iz Slovenije v Zagreb, ker v Ljubljani ni bilo valutnega in deviznega oddelka. Že Davidovič-Koroščeva vlada je sklenila ustreči tej upravičeni želji Slovencev, toda za njo je prišel slabo znani PP-režim in je to ugodnost za slovensko trgovino Ljubljani za tri leta preprečil.

Po sklepu ministrskega sveta je dobila naša država s 1. majem 15 milijonov dolarjev iz Blairovega posojila. S tem je postala aktualna tudi zgradba treh železniških prog v Sloveniji, to je zveza Slovenije s Sušakom, proga Sevnica—Št. Janž in Krapina—Rogatec. Da ni izpadla SLS iz vlade, bi se že letos začela graditi ena izmed teh prog, upravičeno pa je upanje, da bo še vseeno ena ali druga v doglednem času začeta. Kolikega pomena so te proge za gospodarsko življenje Slovenije, ve vsakdo. V današnji silni brezposelnosti je gradba teh prog še večjega pomena.

Znane so žalostne cestne razmere v Sloveniji in v vsej državi. Minister Sernec je želel tem razmeram napraviti konec z novim cestnim zakonom, ki ga je dal izdelati. Ena prvih stvari, ki bi jo v maju tega leta predelaval parlament, bi bil ta cestni zakon.

Posameznih denarnih podpor vlada, ki je bila v njej SLS, za Slovenijo ni dala posebno visokih. Prišla je SLS v vlado, ko so bile tozadevne postavke proračuna za l. 1926. in 1927. že izčrpane. Stali pa so ministri SLS tudi na stališču, da se ne daje partizanskih podpor, ampak le podpore, ki so res v splošno korist. V Sloveniji, ki je bila zlasti od povodnji silno prizadeta, je minister Sernec izposloval 1 milijon za most pri Bledu v proračunu in pa iz reparacij most pri Medvodah.

Kmetstvo prebivalstvo v Sloveniji je po vojni silno čutilo, da je zanemarjeno. Na eni strani ni imelo naše kmetijstvo določnih smernic za svoj razvoj, na drugi strani pa se je čutil v nekaterih panogah naravnost zastoj. Minister za poljedelstvo dr. Kulovec si je zato stavil kot eno svojih prvih nalog, da spravi pred Narodno skupščino zakon o kmetijskih zbornicah. Prav tako je hotela SLS spremembo zakona o kmetijskih kreditih, tako da more tudi naše slovensko združenstvo pomagati s cenanim kreditom kmetu, ki se danes spet hitro pogreza v dolgove. Minister je dalje hotel čisti dobiček razredne loterije, kolikor odpada na kmetijsko ministrstvo, porabiti izključno za nekak ministrov dispozicijski fond. Iz tega dobička je nakazal že 750.000 dinarjev za nakup plemenskih prašičev.

V proračun kmetijskega ministrstva se je posrečilo nanovo vstaviti 2.800.000 Din za razne kmetijske potrebščine. Posrečilo se je dalje rešiti vinogradnike nadležne in z občutnimi kaznimi združene prijave lastnega vinskega pridelka. Odpravljena je carina na modro galico, žveplo in čilski soliter. Za kmetijstvo v naši državi pomeni to letno 50 milijonov dinarjev. Za kraje, ki so trpeli po živinski kugi, je minister posebej dovolil 180.000 Din. Deloma zastoj, deloma po znižanih cenah se je razdelilo velike množine distola, zdravila proti metuljavosti. Posebna anketa je pripravila vse potrebno za uspešen razvoj hmeljarstva.

Posebno skrb je ministrstvo za poljedelstvo in vode posvetilo poplavljenem. Vojvodinske vodne zadruge so dobile visoko posojilo po nizkih obrestih. 7.000.000 Din je določenih za uravnavo Savinje, Save in Drave, posebna vsota je v proračunu tudi za uravnavo Mure.

Socialna politika v naši državi je bila pred likvidacijo. Naloga ministra Gosarja je bila radi tega posebno težka. V času brezposelnosti so bile po proračunu ukinjene borze dela. Ministrstvo je uspelo vsaj zadržati njih zatvoritev, da jih lahko prevzamejo drugi činitelji (obl. skupščine?).

Z zgradbo novih hiš je želel minister odpomoči dvema posledicama naših žalostnih gospodarskih razmer, brezposelnosti in pomanjkanju stanovanj. Dobil je pooblastilo, da ustanovi fond za zgradbo malih stanovanj. Za zgradbo uradniških stanovanj je za Slovenijo določil 2.000.000 Din. Dovolil je v Ljubljani gradbo hiše Pokojninskega zavoda. Nove hiše so oproščene za daljšo vrsto let davkov. Povsod za deset let, v mestih pa za 15, oziroma 20 let.

Delavsko zavarovanje bi se imelo preosnovati tako, da ne bi bilo treba na eni strani Sloveniji plačevati preveč za druge, na drugi strani pa bi se zmanjšali upravni stroški.

Posebno skrb je minister posvečal izseljencem. Naši državi in našemu delavstvu je manjkala cela vrsta konvencij s tujimi državami v zaščito delavstva. Te konvencije so se začele izdelovati. Bog zna, ali bo sedanja vlada imela za bedne razmere izseljencev, ki nimajo radi nemarnosti naših vlad nikake zaščite, dovolj razumevanja. Poleg invalidov, za katere

je bila izdelana posebna uredba o njihovi zaposlitvi, bodo najtežje pogrešali slovenskega ministra socialne politike izseljenci.

Če pride v nestalnih političnih razmerah v naši državi do novih volitev, bo SLS s ponosom lahko rekla: Dejanja govore.

Dr. P. Angelik Tominec O. F. M.:

Človeška družba in zločini.

(Nadaljevanje.)

Enako moramo tudi atentate prištevati k umorom, najsi se vrše od anarhistov proti sleherni obstoječi oblasti, ali pa proti narodnim sovražnikom. Nagib je tu politika ali maščevalnost. Ako enkrat priznamo upravičenost atentata, potem se sploh mora prenehati vsak red v državi, prenehati mora vsaka razlika med strankami, ki ravno s svojo medsebojno kontrolo koristijo skupnosti, t. j. državi. Ako enkrat dovolimo in priznamo političen umor kot upravičen, s tem dovoljemo splošno anarhijo. Kar je enemu všeč, je lahko drugemu, ki stvar povsem drugače pojmuje, sovražno. In če sledimo načelu, da so atentati dovoljeni, tedaj s tem sami sebe obsojamo in naše dejanje. In vendar se dobe časopisi in knjige, ki atentate zagovarjajo in odobravajo.⁷ In postavljajo se takim zločincem celo spomeniki (Gavrilo Princip v Sarajevu). Kaj sledi iz tega? Družba dovoljuje umore iz političnih vzrokov ter iste legitimira, ako se isti posrečijo in so pogodu večini, ako večini niso všeč, tedaj ga obsodijo na dolgoletno ječo ali smrt. Pohvala ali graja je odvisna od vsakokratnega političnega položaja. In kaj še sledi? Umor je dovoljen, če ga večina družbe odobri. Kakšna je ta večina, je postranska stvar.

Te dve vrsti umorov družba naknadno legitimira. Ogledati si moramo še umore, ki jih človeška družba že prej legitimira in opraviči, še preden se izvrše, to so postavno dovoljeni in organizirani umori v vojski in pri justifikaciji.

Vojna je strašno zlo. Molitve katoliške cerkve jo v eni sapi imenujejo s kužo in lakofo, pri čemur pa kuža in lakota ne stojita na isti stopnji kakor vojska, ker so navadno le njene hčerke. Vojna ni samo eno zlo kakor one, le prelivanje krvi, ampak višek vsega zla. Škoda, ki jo povzroči na telesih in dušah ljudi, nravna, gospodarska in kulturna je naravnost nepopisna. Kot zlo jo prizna sleherni človek, ki sploh še misli kot človek, toda mnogi jo smatrajo za potrebno zlo. Odgovoril bi lahko to, da so do 19. stoletja, v katerem je prenehalo suženjstvo, tudi to smatrali za potrebno zlo, in da bo morda kakor je bilo treba za odpravo suženjstva skoraj 2000 let, enako treba še 2000 let za odpravo vojska. Naravni in božji zakon je zoper vojno. Pa to ne spada sem. Kar hočem poudariti je to, da je vojska v prvi vrsti prelivanje krvi in sicer

⁷ Vladimir Levstik, »Pravica kladiva«, »Jutro«, 1926/VII., št. 145.

človeške krvi. In to, da so bili milijoni prisiljeni prelivati to kri, ter se udati temu le na pritisk. In to, da so se mnogi šele v vojni navadili prezirali človeško življenje, česar bi morda drugače nikdar ne bili storili. In da so bili večkrat tisti, ki so bili bolj brezčutni, tudi odlikovani...

Če se pa ozremo po nagibu, ki vodi v vojno, tedaj vidimo, da je navadno krivičen. Pohlep po zemlji, po novih tržiščih, nadvlada nad morjem itd., to so navadni motivi vojskâ. Najnovejša zgodovina pa nam kaže, da bi poskusi za mirno poravnavo dovedli narode do mnogo ugodnejših rezultatov in s tega vidika je zlasti pozdraviti pacifistično in razorožitveno stremljenje Društva narodov. Lepa je tudi ideja Panevrope, ki jasno poudarja, da je kulturno krščanska Evropa enota zase, v kateri naj imata zadnjo besedo pravo in morala.

Na videz najbolj pravičen umor je justifikacija, saj to vrši človeška družba zato, da straši zločince pred umori. Ali je to res? Zgodovina uči drugače: Dežele in dobe najtrših kazni so videle tudi najbolj krvave in najbolj nečloveške zločine. Plašiti bi mogla zločinca k večjemu grožnja s smrtjo. Veliko vprašanje je, če ga bo ta smrt v resnici doletela. Dogodki zadnjih let nas v tem le potrjujejo (Štritof, Pipan, Fakin i. dr.). In še večje vprašanje je, če kdo sploh na to misli, preden stori zločin. Navadno se zgodi to v strasti. Za tistega pa, ki stori tak umor premišljeno, je misel na smrt ravno tako majhnega pomena, kakor če, recimo poklicnemu mornarju ali zdravniku poveš, koliko jih je že v morju utonilo, ali koliko jih je že umrlo na zastrupljenju. Še veliko manj pomeni smrtna kazen strašilo za anarhiste in politične umore, saj je najboljša reklama za njihovo idejo.⁸

Svoje čase so na smrt obsojali zaradi tatvine, požiga, goljufije itd. zdaj se to ne vrši več in država zato ne trpi nobene škode. Enako bi brez škode lahko država odpravila smrtno kazen tudi za umore. Navadno se pri smrtni kazni poudarja njen vzgojni namen. Priliko sem imel to opazovati pri justifikaciji, pri kateri sem bil sam navzoč. Ravno tisti, na katere bi imela justifikacija vzgojno vplivati, to so kaznjenci, ki so že na potu zločina, sploh niso bili k aktu pripuščeni, ampak skrbno v celicah zavarovani. Kakšen pomen pa je ista imela za tiste, ki so ji prisostvovali (bilo jih je nad 150), o tem rajši ne govorim. Vsekakor je izvršitev justifikacije name vplivala — milo povedano — neestetično. Kako se obešenje izvrši, ve vsakdo. Ne ve pa vsak, vsaj v listih tega nisem nikjer bral, da se pri obešanju obsojenemu krvnika obesita na ramena. Proti svoji volji sem pri odhodu tudi to videl, tedaj me je bilo sram, da sem človek...

Poleg tega je v sodbi mogoča zmota, ki je pri smrtni kazni nepopravljiva. Dovolj jasne priče za to so pri nas žrtve na Suhem bajerju. Zato je o tem vsaka beseda odveč.

Toda smrtna kazen je potrebna, da se zavaruje človeška družba pred ljudmi, ki ne poznajo cene življenja. Tudi to ne drži. Nemški pastor

⁸ Prim. Dr. M. Liepmann, Die Todesstrafe. Berlin, 1912, str. 25—72.

Bertsch, ki je 20 let pastiroval v nemški jetnišnici Ludwigsburg piše tole: »Še nikdar, kakor daleč sega kazenski imenik v Ludwigsburgu nazaj, ni umrl noben morilec v jetnišnici, ampak vsi so bili po več ali manj dolgi kazni osvobojeni in še nikoli ni noben izmed oproščenih morilcev zopet padel v stari greh umora.« Pastor Bertsch je preiskal življenje 27 moških morilcev, ki so bili tekom 25 let pomiloščeni in našel je, da so vsi še živeli, izvzemši enega, ki si je v hipni blaznosti sam vzel življenje. Pa tudi ta se je poprej enako z drugimi uveljavil kot koristen in poraben ud človeške družbe. »Kdo bi mogel spričo tega dejstva želeti in trdití,« tako zaključuje pisatelj, »da bi bilo boljše, če bi bili vse brez izjeme obesili. Ne razumem krvnikov, ki to vprašanje potrjujejo.«⁹

Če s paznim in nepristranskim očesom motrimo nagibe, ki vodijo človeško družbo pri takozvanih toleriranih in dovoljenih umorih, ter jih primerjamo z nagibi, ki vodijo morilce in morilke do njihovih zločinov, tedaj vidimo, da so po večini enaki in s človeškega stališča morda celo bolj razumljivi kakor prvi. Vzemimo n. pr. detomorilko. Uslužbenka je bila v tistih letih, ko se v mladi deklici pojavi hrepenenje po ljubezni in nezavedno tudi po materinstvu. Približa se ji gospodar ali kdo drugi, ter jo nagovarja v greh, ji obljublja zakon in ne vem kaj še vse. Neizkušena je in verjame. Ko zanosi in porodi, jo seve zapodi, češ kako je mogla biti tako nespametna, tako lahkoverna, Kam naj gre z detetom? Domov ne more, nima kam ali ne sme, ker jo podijo od praga. V službo je z detetom nihče ne sprejme, živa v zemljo tudi ne more; pred sodnijo zahtevati odškodnino oziroma alimente jo je v največ slučajih sram. V obupu umori dete. Le njo sodi družba kot morilko. Za tistega pa, ki je neizkušenega dekleta zapeljal in morda ne samo eno, ampak že več s svojimi sladkimi besedami, pa človeška družba nima kazni ne zakonov...

Da ne bo morda kdo mislil, da pretiravam, naj navedem slučaj, ki sem ga prav te dni bral v časopisih: »Pred sodnim stolom v Zagrebu je 4. decembra 1926 sedela na zatožni klopi služkinja M. K., ki je svoje 6 mesecev staro dete utopila v neki luži. Obtoženka je priznala čin. Otročička je imela na rejji v Sloveniji, ker mu ni mogla redno plačevati rejnine, ji je rejnica prinesla otroka v mesto službe. Nesrečna mlada mati, katero je med tem njen ljubimec zapustil, je skušala spraviti otročička v otroški dom, kar pa se ji ni posrečilo. V obupu je otroku končala življenje. Državni pravdnik je predlagal za obtoženko smrtno kazen. Sodišče pa jo je po dolgem posvetovanju obsodilo na pet let težke ječe...«¹⁰ Komentar je odveč. Dovolil bi si le skromno vprašanje: Koliko je bil kaznovan on?

Pa pogledjmo morilca, ki mori svojo žrtev zaradi denarja. Nagib je bil seveda napačen: pohlep po bogastvu in časti. Nedvomno obsodbe vredn. Toda je li pohlep po bogastvu in moči, ki podi države in na-

⁹ A. Bertsch, Zwanzig Jahre Zuchthaus. Stuttgart, 1926, str. 22—23.

¹⁰ »Jutro« VII./1926, št. 281.

rode v organizirano morjenje, vojsko, manj obsodbe vreden? Dokler človeška družba ne bo toliko dosledna, da bo sama visoko cenila človeško življenje in spoštovala peto božjo zapoved: Ne ubijaj, kakor to zahteva od drugih, naj nikar ne misli, da bo umore zajezila, pa če jih še toliko obsodi na smrt. Dokler ne bo družba z enakimi kaznimi, kakor so one za umor, zasledovala trgovce in trgovke z dekleti, ki duševno more, dokler ne bo enako zasledovala delodajalce, ki z zanemarjenjem vseh higijskih predpisov leto za letom polagajo v grob hekatombe žrtev, tako dolgo ne more reči, da je pravična v obsodbi tistih, ki segajo po tujem življenju.

4. Vera in zločini.

Zločini so prestopki proti pravosti. Pravost brez vere je nemogoča. Dobe se pač ljudje, ki se izdajajo za brezverce, ki pa kljub temu ne vrše zločinov. Vzrok temu so bodisi srečna nprav, bodisi dobra vzgoja, stalno občevanje z dobrimi, poštenimi ljudmi ali pa ugodne zunanje okoliščine (ugledno družabno stališče in dobre premoženjske razmere). Kar nekam nagonsko in nehote jih odbija vsaka podlost in neresnica. Plemenito mišljenje jih varuje tudi vsakega žaljivega izpada proti verskemu prepričanju drugih in udeleženi so pri vseh človekoljubnih napravah. Taki ljudje so v resnici spoštovanja vredni in le obžalovati moramo, da njihova dela nimajo tudi nadnaravne vrednosti. Vendar pa mora vsakdo, ki količkaj pozna življenje, priznati, da so to le izjeme, ki pravilo potrjujejo, ali pa da so ti ljudje v globini svojega srca verni, čeprav tega nočejo priznati ne sebi ne drugim. Poleg tega je človeška sodba v tem oziru pomanjkljiva, kajti poštena zunanost še ne spričuje tudi poštene notranosti in veliko vprašanje je tudi, je-li se je in se bo ta poštenost izkazala kot trdno in neomajano v vseh življenjskih okoliščinah. Te posamezne izjeme torej ničesar ne dokazujejo zoper pravilo, da večina ljudi potrebuje moralne moči, ki jo črpa iz vere, in da je navaden človek, brez žive vere in brez strahu pred Bogom, ki vidi in tudi vsakemu povrne po njegovih delih, sposoben vsakega zločina.¹¹ Utegnil bi sicer kdo ugovarjati, češ, da so kazni in paragrafi zadosten branik morale, toda kdor količkaj pozna življenje, ve, da velik del zločinov ostane nekaznovanih. Potrebne so kazni in kazenski zakoni, ker podpirajo javni čut pravosti in tvorijo nekako zaščito javne varnosti in javnega reda, toda v obrambo pred zločini zdaleka ne zadostujejo. Najlepši zgled imamo v prohibiciji, ki je bila z vso strogoštvom in pod zaščito strogih kazenskih zakonov vpeljana v Združenih državah Severne Amerike. Poznavatelji življenja v Ameriki soglasno pravijo, da se zdaj v Ameriki več pije, kot kedaj prej in da prohibicijski zakon vzdržuje le časopisje, ki dela javno mnenje in ki je plačano od tistih, ki imajo od prohibicije milijonske dobičke, v prvi vrsti od tihotapcev

¹¹ F. A. Karl Kraus, Der Kampf gegen die Verbrechenursachen, Paderborn 1905, str. 34—35.

alkoholnih pijač. Kjer ni v srcu npravnega čuta, ki ima vero za podlago, tam so vsi še tako strogi kazenski zakoni povsem odveč. Lahko je modrovati za zeleno mizo, toda življenje uči drugače. Kaj naj človeka brez vere, ki je v denarni stiski in željan uživanja, varuje pred tatvino ali poneverbo? Če je količkaj previden, ga oblast ne bo dobila v roke, Boga ni, torej ni nobene ovire in le nespameten bi bil, če bi se prilike ne poslužil. Kaj naj ga plaši pred umorom človeka, ki mu je na potu? Boga ni, človek je v očeh takega le nekoliko višje razvita žival, in če zadevo previdno uredi, da mu ne pridejo na sled, bi bilo res nespametno, zakaj si ne bi na tako lahek način preskrbel udobnega življenja.¹²

Iz tega jasno sledi, da so tisti, ki vero spodkopujejo, sokrivi zločinov, in večji zločinci od onih, ki jih oblasti zapirajo. Ti namreč škodujejo posameznikom, oni pa človeški družbi sploh, kateri izpodkopavajo temelje, na katerih sloni in brez katerih človeška družba postane anarhistična drhal. To velja o vsaki veri ali religiji, kajti boljša je katerakoli vera, kakor nobena. Pri nas pride v poštev katoliška vera, h kateri se priznava večina slovenskega naroda. Zato se človek pri naraščajočem številu zločincev nehote vpraša, kako da nima katoliška vera več vzgojne moči, da bi to preprečila. Na eni strani moramo reči, da vera človeku še ne vzame svobode ravnanja, na drugi strani pa moramo odkrito priznati, da je pri nas vedno več razdiralnih življev na delu, da nalogo katoliške vere med slovenskim ljudstvom vedno bolj otežujejo in žal premnogokrat popolnoma onemogočajo.

Da si bomo povsem na jasnem, naj omenim, da more katoliška cerkev vplivati na vernike obojega spola le po duhovnikih. Ti so, ki oznanjajo vero in nauk Kristusov in ž njim vzgajajo ljudi, oni so, ki dele vernikom zakramente, da dobe moč po veri živeti. Vzgojno in blažilno pa morejo vplivati le, če imajo ljudje do njih zaupanje in spoštovanje. Kjer ni spoštovanja, ni zaupanja, in kjer ni zaupanja, je vsak vzgojen in blažilen vpliv enostavno izključen. Kako naj se pusti človek, ki duhovnika zaničuje, ki najslabše o njem misli, vplivati od nje? Rekel bo morda kdo, saj ljudje ločijo med duhovniki in naukom Kristusovim; tudi če o njem mislijo slabo, bodo vendar čislali nauk Kristusov, ki je neomadeževan. Kdor kaj takega trdi, s tem pokaže, da prav nič ne pozna ljudske duše. Naj kdo še tako pripoveduje ljudem, naj ločijo nauk Kristusov od duhovnikov, ki ga oznanjajo, je in ostane vendar to večinoma odveč. Ako imajo duhovnika za izvržek človeštva, mu ne bodo zaupali, ne iskali vzgojnega ali blažilnega vpliva cerkve. Kdor enkrat smatra duhovnika za izmeček ljudi, bo zaničeval tudi nauk, ki ga oznanja, in preziral zakramente, ki jih deli. Kdor spodkopuje ugled duhovnika, ta onemogočuje s tem vse njegovo delo, in onemogočuje vsak blažilen in vzgojni vpliv cerkve, ki jo predstavlja.

V tem smislu prinaša n. pr. »Jutro« že več let romane kakor: Hči papeža, Veliki inkvizitor, Krvavi kardinal, Pater Kajetan, Papežinja Fausta

¹² A. T. Solnce in senca (Moh. knjižn. 8). Prevalje 1925, str. 142—145.

i. dr.; Prosvetna knjižnica: Bartošek, Moderna družba in cerkev, in zadnji čas se je s tem herostratskim delom proslavila tudi »kulturna ustanova« Vodnikova družba z Levstikovim romanom: Pravica kladiva. Ti romani duhovnike, bodisi redovne ali svetne, bodisi iz nižje ali višje duhovščine, slikajo tako, da mora večina bravcev dobiti stud pred duhovniki in škofi, da mora nujno dobiti dvom, ali je sploh še kak duhovnik pošten in to, kar uči, tudi veruje in izpolnjuje. Duhovniki so v teh romanih naslikani kot nečistniki, hinavci, morivci, neznačajni in krvoločni ljudje itd. Za zgled naj navedem vsebino dveh povesti Patra Kajetana in Pravice kladiva.

V povesti Pater Kajetan riše pisatelj slovensko duhovščino »kot bando lumpov, pijancev, razuzdancev, zveri v človeški podobi, sleparjev in kar je še podobnih lastnosti, ki morejo označevati najpropalejša človeška bitja; slovensko ljudstvo pa je topa čreda degeneriranih idiotov, ki jih duhovniki sleparijo, izrabljajo in zlorabljajo po mili volji. Kar se iz te mlakuže dviguje, je le nekaj liberalnih trgovcev, financarjev in učiteljev, če pa zaide slučajno v duhovniški poklic tudi kak poštenejši značaj, mu po vseh prevarah in razočaranjih končno ne preostane drugega kot to, da sleče talar, se popravoslavi in oženi«. ¹³

Podobno vsebino ima Levstikova povest Pravica kladiva, ki jo je kot prvi književni dar poklonila slovenskemu narodu novoustanovljena Vodnikova družba. Takole piše kritika: »Če samo po vrhu premostrimo osebe in značaje v tej povesti, je edini logični zaključek tale: vse, kar hodi v cerkev, je več ali manj propalo. Župnik, krščen na ime, ki vse pove: Vojska, je kar od kraja slikan tako, da ga mora zamrzeti vsako pošteno srce. Vsiljiv, oblasten, trd in neizprosni ter nad vse vnet za posvetno gospostvo cerkve ter za zmagost tistih, ki služijo v tem življenju. Kar križem in lepo od kraja odreka odvezo, da bi bila vas Ravne čimprej paradna trdnjava edino zveličavne stranke. Kriv je župnik, da se mladi Krištof Blagaj odloči za nevesto pijanko in dedno obremenjeno, pač zato ker je petična. Toda kriv je po drugi strani zopet, da je brat Krištofov — zelenec in grbec Aleš zavidal bratu prvorojenstvo in posestvo ter da postane tekom zgodbe krivoprisežnik, morivec in hinavec, sploh izrodek in propalica. Kriv je isti župnik, da po prekem sodu usmrte vaškega kovača, ki je slučajno župnikov nasprotnik že od tretje strani dalje. In prečudno čudo: vsi, ki kakorkoli niso sokolski ali župniku očitno nasprotni, so ali strahopetci ali neznačajneži, ali pa so histerične ženske, »ki se glasno jokajo pod korobačem patrovih groznja in trumoma dro k spovednicam«. Vse ostalo pa je značajno, plemenito in pošteno. Sokoli so mučeniki in narodno zavedni ter se cede plemenitosti in čednosti. ¹⁴ Podobna je analiza drugih že omenjenih Jutrovih romanov. Predaleč bi nas vodilo, če bi

¹³ Fran Erjavec, Pater Kajetan in drugo (Socialna Misel 1926, V.), str. 68—69.

¹⁴ P. Roman L. Tominec, Nepravda Pravice kladiva (Slovenec 1926, št. 272 do 278).

hoteli vse podrobno omenjati. Že iz teh dveh zgledov je razvidna njihova usmerjenost.

Ti romani gredo v tisočih izvodih med ljudi. In tisti, ki jih berejo, nehoje opis duhovnikov posplošijo in trdijo: taki so vsi ali vsaj večina njih. Pa tudi če ne bi tega trdili, zbuditi se jim mora in se jim navadno zbudi v srcu dvom: Morda so taki vsi, ali vsaj večina njih. In že s tem je zaupanje zgínilo, in če tega ni, je vsak vzgojni in blažilni vpliv povsem onemogočen.

Toda rekli bodo pisatelji in izdajatelji: »Mi pišemo zgodovinsko resnico in zgodovine ne smemo potvarjati.« Prav imate, zgodovina se ne sme potvarjati, toda zgodovina, če naj zasluži to ime, mora biti nepristranska in odkritosrčna tudi za dobro. Ako so vam znane napake duhovnikov, ki so prav tako ljudje, kakor vi, zakaj ne poudarite in ne poveste tudi dobrega, ki so ga izvršili duhovniki. Ako pišete roman o enem duhovniku, ki je bil nesrečen in je grešil zoper šesto božjo zapoved, zakaj ne omenite in pišete enako tudi o sto drugih duhovnikih, ki niso grešili? Zakaj ne poudarite, da je, kakor je bilo že večkrat dokazano, neprimerno več moških, ki grešijo z zakonsko nezvestobo, kot padlih duhovnikov? V romanu je morda povedana resnica, toda ne vsa resnica. Ako pišete o inkviziciji in torturi, ki so jo imela cerkvena sodišča, je to sicer resnica, toda zakaj ne poudarite tudi duha tedanjega časa, ki je s smrtjo kaznoval razžaljenje zemeljskega vladarja, smatral pa Boga za najvišjega vladarja, katerega razžaljenje je zaslužilo istotako smrt? Ako pišete o torturi, ki jo je izvajala inkvizicija, zakaj ne poudarite, da je sigurno prosvitljena cesarica Marija Terezija še l. 1769.¹⁵ izdala zakonik, ki predpisuje torturo, ki ne zaostaja prav nič za predpisi najbolj »temnega« srednjega veka. Da sta bila cesarica Marija Terezija in njen sin Jožef II. v resnici prosvitljena, bo tudi vam jasno, saj je bilo zatrtih v tej dobi nad 700 samostanov. Ako o teh lahko rečemo, da so bili pač otroci svoje dobe, ali ne bi bilo potem pravilno, da bi isto trdili o cerkvenih inkvizitorjih? V romanu je morda povedana resnica, toda ne vsa resnica.

Ako pišete dalje na dolgo in široko o duhovnikih, ki so bili neznačajni, zakaj ne poudarite, da so bili tudi duhovniki, ki so bili tako slabotni ljudje kakor vi, le izjema med sto in sto dobrimi duhovniki, ki so dali življenje za svoja načela, in da se enako neznačajnih mož v pomnoženi meri dobi med lajki. Pisana je morda tudi tu resnica, toda ne vsa resnica.

Zgodovina mora poročati resnico, ki je božja hčerka. Toda ako noče poročati resnice, mora povedati vso, prav vso resnico, kar je slabega in tudi kar je dobrega. Ako pa kdo redno poroča le slabe strani, temu pravimo, da potvarja zgodovino. Že samo to, ako se v romanih poroča vedno le o padcih, o nepremažanih strasteh, o gnilobi, mora zbuditi v čitateljih

¹⁵ Prim. Constitutio criminalis Theresiana. Wien 1769. Beilagen: Numerus III., str. XIII nsl.

misel, da so vsi ljudje enaki, da je premagovanje strasti le prazna teorija, ki jo je nemogoče udejestvovati v življenju. Zadnji ostanek nramnega čuta mora pri takem čtivu izginiti pri že itak slabotnih ljudeh. In če se najgrši padci, najostudnejše pregrehe stalno in redno naprtujejo samo enemu stanu, mora to v večini bravcev zbuditi naziranje, da je dotični stan docela pokvarjen, da je edina sveta naloga človeštva, da ga iztrebi z obličja zemlje. In če je ta stan duhovniški, ki je v prvi vrsti poklican, da brani nramni čut, da ga goji in ga vedno poudarja, potem je pač vnaprej izključen vsak nramni vpliv cerkve, katere predstavnik je duhovniški stan. Ako potem tisti, ki take romane dosledno in vztrajno nudijo svojim bravcem, očitajo katoliški cerkvi, da ne dviga nramnega čuta, dočim so isti cerkvi najprej spodkopali vsak nramni vpliv, je to navadna hinavščina. In če tisti, ki take romane širijo med ljudstvom, potem obsojajo tiste, ki tem načelom slede, češ, saj se jih drže celo tisti, ki so poklicani, da branijo nasprotna prava načela, potem je to navadno licemerstvo. Podobni so tistemu, ki je zapeljal bližnjega v zločin, potem ga pa obsodil, češ, zakaj se je dal zapeljati. Kako bi imenovali tako ravnanje, si lahko vsakdo misli sam . . .

Ako bo morda kdo k tem izvajanjem pripomnil, da se na tak način dela propaganda za te romane, kar se je tudi že zgodilo, tedaj bodi tistemu povedano, da je treba povedati resnico, čeprav jo kdo zlorabi, kajti tu gre za splošno dobro, ki ima prednost pred zasebnim. Zlorabi se lahko vsaka stvar, kdor to zlorabi, pokaže le, da išče zlo zaradi zla. Kdor pa bo te vrstice bral in premislil, bo vedel, kdo je bolj graje vreden, ali tisti, ki upravičeno graja, ali tisti, ki kljub boljšemu prepričanju grajano stvar širi in pospešuje, kljub temu, da se prišteva k izobražencem.

Ako človeška družba zločine kaznuje, hoteč jih preprečiti, je v svojem pravu, toda enako mora kaznovati tiste in preprečiti delovanje tistih, ki že itak k slabemu nagnjenemu človeku spodmaknejo temelje, ker mu direktno ali indirektno jemljejo vero. Ako človeška družba tega ne stori, je podobna sodniku, ki bi obsodil tistega, ki je šel čez podžagano brv, padel ter si zlomil nogo, ne bi pa kaznoval tistega, ki je brv podžagal in povzročil padec.

(Dalje prihodnjč.)

Dr. L. Sušnik:

Prosveta v baltiških državah.

(Nadaljevanje.)

Kar se tiče značaja srednjih šol, je bilo med 122 zavodi l. 1923./24.⁴ 43 državnih, 26 občinskih, 21 so jih vzdrževala privatna društva, 32 pa zasebniki; privatnih je bilo tedaj le malo manj kot javnih. Pouk v

⁴ Po izvestilu o letonskem šolstvu v »Bulletin international«, Nr. 10, 1924, S. 34 ss., ki šteje zraven očitvidno i višje specialne šole; ostale podrobne informacije so od prof. L. Adamoviča.

latiških srednjih šolah sploh ni brezplačen. V državnih šolah se sprejme zastoj le kakih 25% (revnih) učencev, v mestnih v Rigi pa 40%.

V 4 višjih razredih klasičnih gimnazij je obligatna grščina, latinščina pa 6 let, tudi na realnih gimnazijah, razen v nekaterih podeželskih, kjer se poučuje latinščina le 4 leta. V neogimnazijah in realkah je 4 letni pouk latinščine neobvezen. V nekaterih zavodih imajo oddelke z latinščino in brez nje; slednji so trgovski, tehniški, učiteljski. Razen teh obstoje še posebej specialne šole za te stroke. Med 122 srednjimi šolami so bile 103 splošne in 19 specialnih.

Pri vstopu na vseučilišče je predpisan poleg zrelostnega spričevala še poseben sprejemni izpit iz latiškega jezika, kar se smatra kot potrebna prehodna naredba. Na gotovih fakultetah se zahteva še izpit iz latinščine (filologija, medicina, veterinarstvo, jus in teologija).

Latiška univerza v Rigi ima 11 fakultet: za arhitekturo, za inženjstvo, za mehaniko, za kemijo in farmacijo, za poljedelstvo, za gozdarstvo, za medicino, za veterinarstvo, za matematiko in prirodoslovje, za filologijo in filozofijo, za evangelijsko teologijo. Število slušateljev presega 6200. Predavanja na njej so v nekaterih predmetih še nemška in ruska, če namreč profesorji ne znajo latiški. Katoličani imajo lastno semenišče v Rigi, kjer je tudi sedež katoliškega škofa (2 filozofska in 4 teološki razredi) s 45 dijaki.

O priliki razprav o novem šolskem zakonu v skupščini l. 1925. so se mnogo pretresala razna šolska vprašanja. Večina učiteljev višjih šol ter del ostalega učiteljstva in javnosti se je zavzemala odločno za šestrazredno višjo šolo, ki naj bi se odcepila od petrazredne osnovne šole (po 12. letu), dočim je zagovarjala levica med učiteljstvom ter socialna demokracija kot drugod 4 letno, event. tudi 5 letno višjo šolo kot nadaljevanje 6 letne osnovne šole. Strokovni izobrazbi pa se posveča z vseh strani čimdalje večja skrb, tako da se število tehniških in obrtnih šol stalno veča.

Veliko pažnje posveča javnost potem izobrazbi podeželskega ljudstva, ki je steber države. Petje, igre, predavanja, časopisje, knjižnice i. dr. služijo kot sredstva za povzdigo prosvete v širših slojih. Največ zaslug pri tem ima od države vzdrževani »kulturni fond«. Ta podpira seveda tudi vsa stremjenja v znanosti in umetnosti po mestih in skrbi zlasti za ustanove v svrhu študija v inozemstvu. Lepo deluje društvo za varstvo spomenikov. Likovne umetnosti pospešuje umetnostna akademija. V deželi sta 2 konservatorija, več glasbenih šol in opera. Med gledališči se odlikujeta narodno in umetniško poleg vrste pokrajinskih, 2 ruskih in 2 nemških (eno je opereta). Najbolj se pa goji slovstvo. Latiši so imeli že v 13. stoletju lepo narodno poezijo. Znana je drama pesnika Rainisa »Jožef in njegovi bratje« ali roman »Domovina«, ki ga je spisal Janševsky.

Manjšinsko vprašanje je v Latviji izvrstno rešeno.⁵ Od 18. novembra 1918 (zlasti pa od 1925) naprej imajo manjšine (dobra četrtina prebivalstva) vse pravice v šolskih in verskih zadevah. Videli smo zgoraj, da imajo vse narodnosti zadostno število lastnih šol.

Te manjšinske šole upravljajo posebni narodni oddelki v posebnem departementu za manjšine pri prosvetnem ministrstvu. Tu obstoji n. pr. nemški, ruski, židovski in poljski oddelek, Litvanci in Esti ga niso zahtevali, oddelek za beloruske šole pa je priklapljen splošni šolski upravi. Belorusov je le kakih 60.000, pa imajo poleg ljudskih šol eno gimnazijo in en učiteljski tečaj.⁶

Te narodne sekcije pri prosvetnem ministrstvu zastopajo svojo narodnost v zadevnih vprašanjih pri ministrskem svetu. Za vsako sekcijo je določen poseben šolski svet, ki sestoji iz predsednika, podpredsednika, 3 delegatov manjšine in 3 članov dotičnega učiteljskega zbora. Isto velja za posamezne distrikte in mesta, kjer obstoje take šole.

Pouk se vrši v jeziku otrok oziroma staršev. Pri 30 učencih se sme zahtevati poseben razred z lastnim učiteljem. Tudi pri srednjih šolah je določena v budžetu sorazmerna vsota ($\frac{1}{4}$) za manjšine.

Posamezne juridične in fizične osebe imajo pravico imeti šole in poučevati v lastnem jeziku. V verskih rečeh velja popolno spoštovanje vseh bogočastij. Navadno se uči povsod verouk, razen če starši zahtevajo nasprotno. Vsako versko občestvo ima pravico zahtevati lasten verouk že pri 10 učencih.

Ta splošna strpnost gre tako daleč, da manjšine ponekod že celo asimilirajo pripadnike državnega naroda in jih je torej treba štiti.

Omenili smo že, da se šolstvo zelo hitro razvija. Od l. 1919./20. do 1921./22. je poskočilo število srednjih šol za 57%, dijakov pa za 100%. Pri tem je pa število manjšinskih šol in učencev mnogo bolj napredovalo kot latiških: manjšinske šole od 29—47 z 2680—5698 dijaki, latiške od 36—50 z 4835—9500 dijaki. To nam priča, da so manjšine sposobne za lasten razvoj in uspešno tekmovanje, če se jim le dá možnost za to.

Estonska.

Estonska (Eesti) leži severno od Latvije in sega do Finskega zaliva. Površina znaša 47.548,7 km² z 90 otoki vred. L. 1923. je štela 1,110.538 prebivalcev, sedaj pa jih ima okrog 1,2 milijona¹.

Prebivalci živijo večinoma na deželi, le 24% jih stanuje v mestih, z industrijo se jih peča 20%. Torej je tudi Estonska agrarna dežela. Po narodnosti je ljudstvo zelo enotno: 90% je Estoncev, ostalih 10% odpade na Ruse (90.000), Nemce (26.000), Švede (8000), Latiše (7000), Fince in Žide.

⁵ Prim. Bernardo Pirro, La protezione delle minoranze in Lettonia v »L'Europa orientale« 30. aprila 1925, s. 277—289, dalje L'Europe nouvelle 22. sept. 1923, s. 1217.

⁶ Prim. Le Monde slave, Paris 1925, Nr. 4 (Avril) s. 153.

¹ Gl. Berliner Tageblatt 31. dec. 1925, str. 3.

Estonci so evangelijske vere (do 95%), manjšine so katoliki (kakih 2500), pravoslavni, židje, adventisti in baptisti.

Glavno mesto je Tallinn (Reval), staro, celo leto dostopno pristanišče; ima 126.000 prebivalcev. Duševno središče, sedež univerze in vrhovnega sodišča je sicer dosti manjši Tartu (Dorpat ali Jurjev), ust. l. 1030.; ima še sedaj starodaven značaj. Vseučilišče je bilo ustanovljeno l. 1632. pod Gustavom Adolfom. Večji mesti sta še Narva in Baltiski (prosta luka).

Dežela se je osamosvojila v februarju l. 1918., ustavo po švicarskem in nemškem vzorcu je dobila 15. junija 1920. Najvišja oblast je v rokah ljudstva, ki voli 100 poslancev v skupščino s triletno poslovno dobo, ki pa pri posebno važnih zadevah lahko izrazi svojo voljo tudi v ljudskih glasovanjih. Predstavnik države je ministrski predsednik, ki nima pravice ugovarjati sklepom parlamenta ali ministrskega sveta, pač pa lahko pokliče posamezne ministre na odgovor. Pravico sprejemati demisijo vlade ima skupščina. Ustava je torej med najbolj demokratičnimi v Evropi, zlasti jo odlikuje določba o direktnem ljudskem glasovanju (referendum). Na ta način so n. pr. prevzeli poučevanje verouka v ljudskih šolah na državne stroške.

Zemljiška reforma je precej težko zadela nemško baltičko plemstvo, ki je imelo v svojih veleposestvih z gozdnim gospodarstvom dosti nad polovico zemlje v svojih rokah. Posestva nad 330 ha so razdelili med kmete in bojevnike. Tako je postal položaj v državi dokaj bolj stabilen in tudi obdelovanje zemlje je napredovalo. Dočim so prevladovali v prvih letih po prelomu radikali in socialni demokrati, so zrastle kesneje na moči in vplivu konservativni agrarci.

Ureditev gospodarstva in financ je stala veliko napora, ker je bila dežela izčrpana. Danes je valuta (estimark) med bolj stabilnimi. Glavni izvozni predmeti so živila, tkalske sirovine in izdelki, les in papir, a bilanca je še pasivna. Rusija ima pravico na prost tranzit. Estonska je sklenila zvezno pogodbo vojaškega, političnega in gospodarskega značaja z Latvijo, s Finsko jo družijo bratske vezi.

Estonci so bili že pod Rusijo med najbolj izobraženimi pismenimi narodi (sedaj je kakih 12% analfabetov). Danes je znana Estonska zlasti po najbolj širokogrudnih zakonih za manjšine, v katerih vidijo nekateri vpliv nemške propagande. Dali so jim prvi popolno avtonomijo, tako da se lahko vse narodnosti čisto mirno in neovirano razvijajo. S tem svojim dalekosežnim zakonom v kulturni avtonomiji narodnih manjšin v začetku l. 1925. se je mala republika najbolj proslavila.²

Po tem zakonu se ustanovi za vsako manjšino, ki so v ostalem maloštevilne, poseben narodni kataster, če le znaša njeno število nad 3000; vlada more storiti isto za Estonce v okrajih, kjer so drugorodci v večini. Vsak nad 18 let stari državljani se sme udeležiti volitev v lastni narodni svet. Ta svet, ki šteje lahko 20 do 60 članov, postavi eksekutivne organe,

² Prim. L'Europa orientale 30. aprila 1925, str. 290, in 31. marca 1925, str. 230.

ki imajo skrbeti za narodne institucije s pravico, da določajo pravilnike in davke za kulturne potrebe med sorojaki. Tudi država prispeva gotovo vsoto za šole vsake manjšine. Vlada si pridrži pravico nadzorstva in sme te svete s sedežem v Revalu razpustiti, mora pa razpisati tekoni treh mesecev nove volitve.

Ta kulturna avtonomija obsega vse kulturno življenje, zlasti seveda šolstvo. Lastna uprava nadzoruje šole, nastavlja učitelje, ravnatelje svojih šol, privatne pa nadzira. Vzdrževanje državnih šolskih zavodov gre slejkoprej iz državnih in občinskih sredstev (pri 20 otrocih narodne manjšine mora občina odpreti zanje osnovni razred), ostale stroške morajo kriti zasebni prispevki, ki se lahko dobe, ker je dana pravica do samoobdavanja. Vsakomur je seveda na prosto dano, da se izjavi, za pripadnika manjšin ali ne.³

W. Vogel pravi tozadevno⁴: »Estonski zakon o avtonomiji je sploh pomemben korak naprej v evropskem manjšinskem vprašanju in utegne morda dobiti zgleden pomen.« In dr. Ewald Ammende, generalni tajnik prve evropske konference narodnih manjšin, se zelo zavzema za rešitev narodnostnega vprašanja po estonskem vzoru.⁵ Tako prednjači Estonka pri modernem reševanju narodnostnih problemov — kot je pred sedmimi leti Holandska prva zopet pravično rešila konfesionalno vprašanje pri šolstvu.

Pravo prosvetno delo med Esti je staro komaj 60 let. In vendar je bilo to ljudstvo navzlic političnemu in gmotnemu omejevanju z ruske in nemške strani že pred svetovno vojno povprečno dosti bolj izobraženo kot recimo rusko.

V novi državi je bilo treba postaviti vse šolstvo na narodno podlago (zakon za osnovne šole od 7. maja l. 1920., za višje od 7. decembra l. 1922.), kar ni bila lahka stvar, ker je primanjkovalo učbenikov. Razen nemških, ruskih, švedskih in drugih manjšinskih šol, ki uživajo vse pravice, so zdaj šole vseh stopenj domače. L. 1922./23. jih je bilo 1149 s ca. 111.000 učenci. Obisk osnovnih šol je brezplačen. Šolska obveznost traja od 7. do 15. leta.

Osnovne šole so v glavnem šestrazredne.

Estonka je namreč poskusila dosledno izgraditi enotno šolo po vzoru nemške »Aufbauschule«. Pod vplivom levičarskih struj je bil spočetka na splošnih šolah verouk neobvezen, ali po ljudskem glasovanju 17. do 19. februarja 1923 je bil krščanski nauk uveden kot obvezen predmet v vse ljudske šole, dočim je na srednjih šolah še neobligaten. V višji ljudski šoli se uče tudi dveh tujih jezikov, v prvi vrsti nemščine, ne pa ruščine.

Protí enotni šestletni ljudski šoli se je pojavil odpor, ker se stavijo na višji stopnji prevelike zahteve na vse učence, kar zadeva zlasti tiste,

³ El. Die Schulwacht, Wien, Nr. 10 (Juni) 1925, s. 22.

⁴ Das neue Europa s. 400.

⁵ Prim. Neue Züricher Zeitung od 4. avg. 1926, str. 1.

ki ne mislijo iti v srednjo šolo. Zato bo treba izvesti tu tozadevno diferenciacijo z ozirom na nadarjenost učencev.

Po dovrstitvi šestih razredov osnovne šole vstopajo učenci brez sprejemnega izpita v srednje šole, ki jih je 89 z 18.700 dijaki. Te imajo dveletno skupno osnovo in razne višje oddelke, ki bi morali biti po zakonu štiriletni, a so dosedaj vsled finančnih težkoč šele triletni. Nadarjeni dijaki lahko preskočijo kak razred, če so s posebno pridnostjo obvladali v glavnih obrisih dotično učivo. Višja stopnja se deli na osem tipov (humanistični, realni, poljedelski, trgovski, gospodinjiski, mehaniškotehniški, gradbenotehniški in pedagoški). Gotovi predmeti so na vseh skupni (med njimi državljanski pouk in narodno gospodarstvo v najvišjem razredu, pri večini dva tuja živa jezika), drugi se menjajo po usmerjenosti tipov, nekateri (do ene petine obligatnih ur) se lahko tudi volijo (tretji jezik, gospodarstvo, zgodovina umetnosti i. dr.).⁶ Na Estonskem je tudi še vrsta privatnih šol, ki se drže ruskih uredb iz l. 1914. Poleg takih srednjih je nastalo v zadnjem času še precej raznovrstnih strokovnih šol.

Stara univerza v Tartuu ima danes že okrog 4400 slušateljev. Predava se še v estonskem, ruskem in nemškem jeziku, a v bodočnosti se bodo vršila kmalu vsa predavanja v estonščini kot že sedaj na novi tehniški visoki šoli v Tallinnu, ki šteje 500 študentov. Tallinn ima še glasbeno visoko šolo, Tartu pa umetnostno šolo.

V vseh mestih imajo ljudske visoke šole za izobrazbo odraslih. Vrhutega širijo ljudsko prosveto številne knjižnice, ki se morajo po novem zakonu nahajati v vseh občinah (slično v Belgiji⁷) in ki dobivajo za vzdrževanje in nabavo novih knjig denarno podporo od občinskih zastopov in od države.

Pred drugo polovico 19. stoletja so imeli Estonci malo pisateljev, večjidel duhovnikov. Prvo mesto v literaturi je pripadalo ljudskemu pesništvu (narodni ep od dr. R. Pählmanna). Znani pripovedniki so J. Pärn, C. R. Jakobson, A. Saals, Fr. Tuglas, A. Tassa, pesniki I. Tamm, A. Haava, Jak. Luv, E. Enno, V. Ridala, dramatik E. Wilde, komponist R. Tobias i. dr. Za igralsko umetnost pridejo v poštev Tallinn (drama, opera, opereta) in Tartu (drama in opera). Posebno priljubljene so velike glasbene prireditve, pravi narodni prazniki.

Mlajše je slikarstvo in pa kiparstvo. Zato so pa narodopisne zbirke v muzejih v Tallinnu in Tartuu bogatejše nego umetnostne. Pri tartuvskem se nahaja velika knjižnica, ki ima zbrano skoraj vse estonsko knjištvo.

Estonsko časništvo je celo malo starejše od finskega. V našem času izhaja na Estonskem dokaj nad petdeset listov, med njimi štirje večji dnevnik in več literarnih revij.

(Konec prihodnjič.)

⁶ Prim. Střední škola, Praha 1926, sešit. IV., str. 161 ss.

⁷ Prim. »Čas« 1924/25, s. 318.

Fran Erjavec:

Pregled zgodovine delavskega gibanja med Slovenci.

(Nadaljevanje.)

Čeprav je prišlo društvo šele spomladi l. 1872. do lastnih društvenih prostorov (na Novem trgu št. 200, I. nadstr.), je vendarle prirejalo tudi redna predavanja, pri katerih so govorili dr. Fr. Keesbacher, M. Kunc, R. Wagner (med drugim o sedanjem stanju delavskega gibanja po posameznih državah, o pojmi individualizem, socializem in komunizem, o nacionalnih ekonomih Schäffleju in Malthusu), dalje A. Holm i. dr. Na knjižnico je obračal odbor mnogo pozornosti, v čitalnici sta bila pa članom na razpolago razen ljubljanskih dnevnikov še dunajska »Volks-wille« in Bebel-Liebknichtov »Volksstaat«, a za delavski dnevnik, ki so ga pripravljali l. 1872. na Dunaju, so darovali 20 goldinarjev. V nemškem in slovenskem gledališču so imeli društveniki popust, društvo samo je pa priredilo več uspeh zabavnih večerov. Z delavskimi izobraževalnimi društvi po drugih krajih je stalo društvo v stalnem prijateljskem pismenem stiku, a proslave obletnice ustanovitve bratske organizacije na Dunaju se je udeležil predsednik Kunc celo osebno.

Večje težave je imel pa odbor z »Delavskim podpornim društvom za bolne in onemogle«. Dočim so vladali v izobraževalnem društvu lassalleovci, so pa podporno društvo še vedno držali trdno v rokah liberalni in slovenski schulze-delitzschevci z Arkom, tiskarjem Kleinom in tapetnikom Harischem na čelu. Prvi so napenjali vse sile, da zavladajo v tem in na občnem zboru podpornega društva dne 10. marca 1872 so nastopili s svojo kandidatno listo ter skušali doseči izpremembo pravil, a so ostali napram Arko-Kleinovemu krilu v popolni nemoči, čeprav so z Wagner-Kunčevo opozicijo glasovali vsi mestni delavci (najbrž na Dežmanov ukaz).

Kmalu za tem občnim zborom (26. III. 1872) se je vršil tudi občni zbor »Delavskega izobraževalnega društva«, ki je bil jako buren. Pristaši Arka in Kleina so ostali sicer v manjšini, vendar je bil prestiž Kunca in Wagnerja za hip nekoliko omajan, a posebno hudo izgubo so doživeli socialisti, ko je Bamberg odpovedal Wagnerju službo ter je moral ta dne 1. aprila odpotovati za kruhom v Gradec, ker ga tudi v nobeni drugi tiskarni niso marali. Očividno pa je pognalo socialistično seme, ki sta ga bila sejala med člane zlasti Kunc in Wagner, že tako močne korenine, da tudi po Wagnerjevem odhodu ni več usahnilo. K temu so zlasti pripomogli iz tujine prihajajoči rokodelski pomočniki, ki so se bili navzeli novih socialističnih idej ter tvorili potem hrbtenico ljubljanskega »Delavskega izobraževalnega društva« (sploh so bili obrtniki v tistih letih povsod najagilnejši pionirji socializma, kajti med ostalim delavstvom je vladala še popolna apatija). Dočim je

deželni predsednik še dne 14. aprila 1872 izražal v svojem poročilu na ministrstvo nado, da se bo radikalno krilo društva oslabilo, je vendar začelo kmalu po Wagnerjevem odhodu nastopati zopet tako agilno, da je deželni predsednik že dne 22. junija pozval ljubljanski mestni magistrat, naj »se izjavi o vzrokih, ki bi jih bilo mogoče uveljaviti za razpust t u k a j š n j e g a D e l a v s k e g a i z o b r a ž e v a l n e g a d r u š t v a, ne da bi bilo treba delati pri tem zakonu silo.« Magistrat je že dva dni nato odgovoril, da je društvo kljub izrečnim opozorilom vlade že tolikokrat prekoračilo svoj delokrog in da je bila vlada že tolikokrat prisiljena poseči v delo društva, ki se peča skoro le s subverzivno politično propagando, da je razpust društva več kot umesten. Poročilo navaja dalje, da Kunc tudi po Wagnerjevem odhodu z veliko uspešnostjo nadaljuje s k o m u n i s t i č n o p r o p a g a n d o in da dela javnost njega odgovornega za pekarsko ter tesarsko stavko, a zadnje čase hoče pobuniti tudi t o b a č n e d e l a v k e in je v to svrhu na njegov predlog društvo sklenilo sprejemati v društvo tudi članice, kar je pa vlada prepovedala. Posebno se trudi Kunc med onim delavstvom, ki prihaja s k m e t o v in katerim prireja na skrivnem shode. Nato opozarja magistrat na društveno izvestje, ki prav nič ne skriva svojega pravega značaja in na dejstvo, da ni društveni predsednik niti polnoleten. Meščanstvo, zlasti pa obrtniki, kjer je zapravilo društvo prav vso nekdanjo naklonjenost, se s skrbjo ozirajo na tajne, iz inozemstva zaukazane naklepe pomočnikov proti mojstrom in če se te prevratne misli zanesejo še med kmetiško delavstvo, bodo posledice nedogledne. Razpust društva bi bil tedaj nujen, a treba bi bilo preprečiti tudi njega obnovitev v kakršnikoli obliki, pač naj bi pa vlada sama poskrbela za večjo izobrazbo delovnih slojev.

Vlada se za razpust »Delavskega izobraževalnega društva« sicer ni odločila, pač je pa razpredla okrog njega in tudi v njem samem še gostejše policijske mreže tako, da ji ni ostal prikrit pač noben dih društva in njegovih vodilnih članov. Najbolj je vohala za eventualnimi stiki ljubljanskih delavcev s tujimi agitatorji, zato je bil zanj tudi prava senzacija slučajni prihod srbskega utopističnega socialista V a s e P e l a g i ć a, ki je, potujoč v Trst, dne 28. januarja 1873 prenočil v gostilni »Pri Zamorcu«, seveda ne da bi stopil v Ljubljani s komurkoli v stik. Vlada je društvu skrbno o n e m o g o č a l a v s a k o j a v n o politično propagando, ni pa mogla preprečiti živale agitacije od moža do moža. Duša te agitacije je bil slejkoprej Kunc, ki je dobival tuje socialistične liste ter dopisoval s tujimi socialističnimi agitatorji. V njegovi bližini so seveda slutili tudi avtorja lepakov, ki so jih našli sredi februarja leta 1874. nalepljene sredi Ljubljane z napisom »Demokraten Auszug!« Zato ji je bil ta seveda pravi trn v očeh. Jako dobrodošlo ji je tedaj, da je bil Kunc spomladi leta 1874. klican k naboru in kakor je podpisanemu parkrat zatrjeval pokojni K. Kordelič, je bil ravno na vladno intervencijo sicer telesno dokaj šibki predsednik tudi potrjen k vojakom. Jeseni leta 1874. je odšel Kunc k vojakom (po vrnitvi se potem ni več

povrnili v soc. del. gibanje) in člani so mu za odhod priredili lep poslovilni večer. Z njim je izgubilo društvo, ki je imelo tedaj svoje društvene prostore v sedanjem Delavskem domu na Turjaškem trgu, svojega najagilnejšega voditelja, kar je vsaj za nekaj časa precej vplivalo na društveno delo. Pri prihodnjem občnem zboru je bil namreč izvoljen za predsednika solnograški Nemeč Fr. Forst, mizar pri Mathianu. Forst je bil sicer prepričan lassalleovec, a miren, zaradi česar se je tudi razmerje med policijo in društvom za časa njegovega predsednikovanja izdatno poboljšalo, kajti on ni dal policiji nikoli povoda za kakršnokoli postopanje proti sebi. Nekoliko je morda vplivalo na ugodnejše razmerje tudi to, da je dobilo društvo za Forstovega predsednikovanja zopet nemško lice, dočim je pod Kuncem prevladovalo slovensko.

Če je stopilo izobr. društvo samo za časa Forstovega predsedovanja za hip s pozorišča, je pa obrnilo med tem pozornost policije nase drugo gibanje, ki se je pojavilo tedaj v Ljubljani in pri katerem so bili v prvi vrsti udeleženi ravno člani izobr. društva. Jeseni leta 1874. je namreč služboval pri ljubljanski dež. vladi (stanoval na Glavnem trgu št. 307) stavbni praktikant ing. Radivoj Poznik, ki je bil kot dijak poprej v Gradcu poslušal predavanja bivšega docenta in agilnega socialističnega propagatorja dr. Tauschinskega. Ko je bil namreč ta zaradi nasprotstev med ročnimi in duševnimi delavci izstopil iz socialistične organizacije in začel med graškimi delavskimi meščanskimi krogi propagando za neko moderno in idealno zamišljeno cerkev, v kateri naj bi vladal »evangelij resnice, svobode in ljubezni«, je hodilo silno popularnega moža poslušati tudi tedanje slovensko dijaštvo v Gradcu in med zapiski Tauschinskega, ki jih je našla pri njem policija, je bil zabeležen kot njegov navdušen pristaš tudi Radivoj Poznik. Glede na to je graško namestništvo opozorilo na Poznika kranjsko dež. predsedstvo, ki je naročilo magistratni policiji, naj ga strogo nadzoruje. Policija je res ugotovila, da je imel Poznik pozimi 1874/5 v izobr. društvu več predavanj (o nastanku človeštva, o napredku), a meseca marca leta 1875. je začel zbirati določene dneve v tednu v stranski sobi tedanje kavarne Landerl (št. Petersko predmestje št. 18, kjer je imelo tedaj Del. izobr. društvo svoje prostore, odtod se je pa pozneje preselilo v sedanjo Florjansko ulico) razne svoje pristaše, povečini člane Del. izobr. društva (n. pr. Dequala, Breznika itd.) k razgovorom o verskem vprašanju in istočasno je kakih 4—5 delavcev izstopilo iz katoliške cerkve. Poznikova propaganda je našla tako poslušna ušesa, da je mogel že dne 13. marca javiti policiji krojaški pomočnik in policijski ovaduh Ant. Breznik (član Del. izobr. društva in Poznikovega kroga), da se je ustanovila in konstituirala v Ljubljani sekta »Botschaft der Wahrheit, der Freiheit und der Liebe« (v zmislu naukov drja Tauschinskega), ki ima v omenjeni kavarni svoje redne sestanke in kjer predava Poznik o verstvu.

(Dalje prihodnjič.)

Politični pregled.

Posledice tiranske pogodbe, Italija je prežala na Albanijo že pred svetovno vojno in je bil to eden izmed vzrokov, zakaj je Italija v vojni poiskala novo zavezanstvo. Avstro-Ogrska je bila za Italijo premočna. Italija se je upravičeno bala, da bi dobila Avstro-Ogrska po svojem vplivu premoč v Albaniji in zato se je vedno potegovala za neodvisnost Albanije. Albanci so to občutili in so se v lastno korist obračali k Italiji. Po končani vojni je postala stvar drugačna. Jugoslavija je na mirovni konferenci zagovarjala neodvisnost Albanije, Italija si je pa na vso moč prizadevala, da dobi Albanijo v svojo interesno sfero in od tam prodira naprej na Balkan. Po dolgem prekanju je dosegla, da se ji je priznalo pravo intervencije v Albaniji »v slučaju napada od zunaj ali kateregakoli drugega dogodka«. Da bi pa Italija ne mogla tega pridobljenega prava zlorabiti, so velesile priznale istočasno Svetu Društva narodov pravico do kontrole nad italijansko intervencijo. Italija je pa znala doseči omiljenje te določbe s tem, da se ji je priznalo, da more čuvati dosedanje meje Albanije tudi v slučaju, kadar ne bi bila tam nobena zunanja intervencija potrebna. To se pravi, da bi vsak obmejni dogodek mogla izkoristiti v svoje osvajalne namene. Fašizem ni dobil nobene take prilike, zato je šel dalje. Prisiliti je hotel Albanijo, da bi se bila sama podala pod italijanski protektorat. To pa je lansko leto razkril angleški poslanik v Tirani. Nato je italijanska politika iskala drugo pot v doseg tega cilja. Sklenila je z Ahmed beg Zogujem pogodbo, o kateri smo že poročali in po kateri bi bilo treba Italiji uprizoriti samo kak incident na albansko-jugoslovanski meji in imela bi povod, da zasede Albanijo. Da bi mogla odvrniti od sebe odgovornost pred ostalim svetom, je zelo spretno in scenirala časnikarsko kampanjo proti Jugoslaviji, češ, da ona zbira vojaške sile in četaše ob albanski meji, da bi vpadle v Albanijo, in da pripravlja v Albaniji punt proti vladi Ahmed beg Zoguja. Zunanji svet je tem intrigam veroval, danes pa je zopet ves svet prepričan, da je ravno nasprotno res. Izjava bivšega zunanjega ministra dr. Periča v parlamentu, da je naša država vseskozi miroljubna in da pristane na anketo celega sveta v vprašanju italijanskih obdolžitvev, je položaj na mah izpremenila in danes je angleško, ameriško, francosko in nemško časopisje odločno na naši strani. Mislilo se je, da se bo mogla ta napetost med našo državo in Italijo poravnati z neposrednim razgovorom, toda to upanje je splavalo po vodi, odkar je Mussolini izjavil,

da tiranska pogodba ne more biti predmet medsebojnih razgovorov. To je Italiji Anglijo še bolj odtujilo, dasi je bila izprva docela na italijanski strani, ker je Italija brezpogojno sledila Angliji v politiki glede Kitajske. G. Mussolini se tu enkrat ni pokazal preveč spretnega in je zašel v zažato, iz katere se bo težko izkopal. Dejstvo je, da italijanski narod prav tako malo želi kakih vojnih pustolovščin kakor mi in ko se je v Rimu raznesla izmišljena vest, da hočejo albanski prostovoljci na našem ozemlju (!) udreti v Albanijo, je bil v Rimu pravcati alarm. Dejstvo pa je, da je Italija ob naši meji okrepila vojaške posadke in da prav nič ne zanemarija vojaških priprav. Vendar na oborožen spopad nihče pri nas ne misli, ker naša država za to ni dala in ne bo dala nobenega povoda. Napetost med Italijo in Anglijo pa tudi ni prav nič odjenjala.

V krogih, ki dobro poznajo albanske razmere in albanski značaj, se misli, da bo Italija doživela fiasko, ako bi hotela pod katerokoli pretvezo zasedi Albanijo z vojaško silo. Res je, da se Ahmed beg Zogu popolnoma naslanja na Italijo, da se vsled naraščajočega odpora v Albaniji obdrži, toda ravno zaradi tega ga zapuščajo dosedanj njegovi ožji privrženci. Albanci so preveč svobodoljubljen narod, da bi mogli prenesti kako italijansko invazijo.

Fr. S.

Italija in Bolgarija. Posebno veliko pozornost obrača Italija Bolgariji. Italijanska propaganda traja že dve leti. Tekmeča pa ima Italija v Franciji in deloma tudi v Nemčiji. Vsaka skuša dobiti trdno podlago, zato delujejo predvsem s kulturnimi sredstvi. Predsednik Italijansko-bolgarske lige je sedanji bolgarski finančni minister prof. dr. Vladimir Molov. S sestanki, predavanji in knjigami si prizadeva italijansko-bolgarska liga zblizati oba naroda. Bivši bolgarski tiskovni ataše v Rimu, pisatelj Penčo Iliev, je predaval o italijanskem slovstvu ne samo vseučiliščnikom in izobraženstvu, temveč tudi vojakom. Razen italijansko-bolgarske lige obstoja v Sofiji podružnica italijanske organizacije »Opera Italiana pro Oriente«. Njen predsednik je ravnatelj Italijansko-bolgarske banke (Banca Commerciale Italo-Bulgara). Njen cilj je razviden iz plakatov, ki jih je razširila po celi Bolgariji: »Ustanovitelji podajo roke in odprto srce vsem, ki potrebujejo pomoči. Snovali bodo šole za decé in za obrtnike, dijakom bodo dajali knjige, potrebnim pa kruh in hrano.« Italijanska ljudska šola že obstoja v Plovdivu, v Sofiji pa je italijanska trirazredna progimnazija (meščanska šola).

Razen teh bolj ali manj oficijelnih organizacij delujejo še fašistične organizacije v Sofiji, Plovdivu, Varni in Ruščuku. Jedro teh

fašističnih organizacij tvorijo v Bolgariji naseljeni Italijani, a mnogo članov je tudi Bolgarov. V Rimu obstoja v fašističnem vrhovnem svetu poseben oddelek za fašizem izven Italije (Fasci all'estero). Glavni tajnik tega oddelka je prof. Bastiani, izredno nabozrazen in sposoben organizator, mlad moč 32 let, izvrsten govornik, ki ga je Mussolini določil za bodočega ministra kolonij. Koncem novembra 1926 se je mudil v Atenah, Bukarešti in v Sofiji, kamor gotovo ni šel samo na izlet.

Istočasno s kulturno pa se vrši vedno močnejša ekspanzija italijanskega kapitala in trgovine. V Sofiji obstoja posebna italijanska trgovska zbornica, ki poroča koncem vsakega meseca vsem italijanskim bankam ter velikim izvoznim in uvoznim firmam o stanju bolgarskega narodnega gospodarstva in trgovine ter jim daje nasvete. Italijanski kapital je v Bolgariji osredotočen v zavarovalni družbi »Riunione Adriatica di Sicurtà«, ki financira največjo bolgarsko zavarovalnico »Feniks«.

Vsa trgovina med Italijo in Bolgarijo se vrši preko Italijansko-bolgarske trgovinske banke, ki je v ozki zvezi z »Riunione Adriatica«. Predseduje ji finančni minister prof. dr. Molov. Ta banka je tako bogata, da je lahko posodila bolgarski Narodni banki 50.000 funtov šterlingov. Bolgarija kupuje danes skoraj vse tekstilije in avtomobile v Italiji, a tudi boljše kožne izdelke. Italija je odjemalec bolgarskega tobaka, koruze, kož in jaje, dobiva pa v svoje roke tudi izkoriščanje ogromnih gozdov na Rili. A tudi v zunanje-političnem oziru stavi Italija velike nade v Bolgarijo. Nikdo se tako ne boji bolgarsko-srbskega zblizanja kakor Italija. Italijanska propaganda obrača bolgarsko pozornost na Makedonijo in skuša navezati dobre stike Bolgarije z Romunijo, ki strahovito zatira nad 300.000 Bolgarov. V slučaju vojne bi naj vpadla Bolgarija Jugoslaviji v bok. Vojna pogodba še sicer ne obstoja, vendar pa lahko Italija z njo preseneti svet, ako ne bo jugoslovanska diplomacija napela vseh sil, da se približa Bolgariji.

J. Šedivy.

Kriza parlamentarizma v Jugoslaviji. V politični literaturi se je zadnja leta mnogo pisalo in razpravljalo o vprašanju, ali je parlamentarizem še primerna oblika za državno vodstvo in zakonodajo ali pa je treba najti novih potov, po katerih bi se neštevila in čisto zamotana državna vprašanja hitreje reševala, zlasti gospodarska in socialna, za katera je sedanjí parlamentarni mehanizem prepočasen. Boljševizem je nadomestil parlamentarizem s sovjeti, v Italiji ga je zamenjala fašistična diktatura, ki je samo ohranila parlamentarno masko. O resnični demokraciji pa ni govora ne v fašizmu ne v obstoječem sovjetskem sistemu. Tudi v naši državi se čuti pomanjkljivost in počasnost parlamentarizma; življenje teče hitreje nego more delati parlament, ki ni do-

rastel rastočim in množočim se potrebam, ki jih rodi zamotano vsakdanje življenje. Zato je zakonodavec zamislil tako imenovano skrajšano postopanje v zakonodaji in zadnje čase se je preneslo težišče parlamentarnega dela na finančni odbor, o katerem se sodi, da je ekspeditivnejši nego parlamentarni plenum. Finančni minister pa si je dal izglasovati številna zakonska pooblastila, s katerimi bo izvršil nujne, neodložljive naloge, ki mu jih narekuje finančno stanje države. Kljub temu pa ne moremo trditi, da je pri nas parlamentarizem v krizi radi teh navedenih dejstev. Parlamentarizem rušijo druge sile. Srbski socialdemokrat Lapčević n. pr. sodi, da razen v Sloveniji v vsej ostali državi ljudstvo ni zrelo za splošno in enako volivno pravico, za parlamentarno samovlado, vsled česar prihajajo v parlament poslanci in stranke, ki po svojem pretežnem delu niso sposobne za vodstvo države. V tej stvari je toliko resnice, kolikor je resnična trditev, da je treba vsak narod za demokracijo šele vzgojiti. Vendar pa je treba priznati, da se vsak narod sam brihta, ako mu daš z demokracijo možnost za to, dela sicer napake, pa se iz njih tudi uči. Vsa preteklost našega mladega parlamentarizma v Jugoslaviji nas uči, da številnih vladnih kriz pri nas ni povzročala toliko neplodnost in nesposobnost parlamenta, kakor pa strankarske strasti, ki se izražajo v hlepenju po oblasti. Najjasnejši primer za to, kako nastajajo pri nas vladne krize, je demisija zadnje Uzunovičeve vlade, v kateri ste bili koalirani Narodnoradikalna in Slovenska ljudska stranka. V tej vladi ste sodelovali ti stranki na temelju točno dogovorjenega delovnega programa, ki ga je diktirala državna potreba, razmere v državi, in to v soglasju z njunima strankarskima programoma. Sodelovanje je bilo iskreno, zato tudi uspešno in vsakdo, kdor je motril to delo, je dobil vtis, da se je začelo graditi pri temelju, resno in hitro in da bi dveletna doba tega režima obnovila državo in ji ustvarila perspektivo v lepšo, boljše bodočnost. Izgledalo je, da je bila to prva vlada v naši državi, ki smo jo mogli z veseljem pozdraviti, ker je začela orati na globoko, navidezno brezobzirno, smelo, s poletom in po programu, ki bi ga mogla izvesti v daljši dobi. Izorala naj bi ledino, pokazala pravo pot in nato povabila k sodelovanju vse, ki so dobre volje in katerih ljubezen do prvotno načrtanega jugoslovanskega državnega ideala je več kakor votle fraze o državnem in narodnem edinstvu. Ta vlada je imela potrebno večino v parlamentu, na tihem so jo podpirali celo mnogi parlamentarci iz opozicije. In vendar je ta vlada morala iti; ni padla v parlamentu, kjer je osvajala tla, ni padla vsled kakega medsebojnega nesporazuma, ni padla morda vsled nedelavnosti ali nesposobnosti, ni demisionirala, ker bi morda vsled strankarskih špekulacij iskala kake nove poti, v

zavesti, da bi za pozitivno delo bila nespobna in bi torej s kakimi političnimi triki hotela premamiti državljane. Nasprotno! In vendar je šla, ker ni smela delati naprej! Parlament in parlamentarizem sta bila nedolžna, nista zakrivila njenega padca. Vsa javnost je bila osupla in parlamentarci so zaman drug drugega vpraševali, zakaj je vlada Uzunović - Korošičeva odstopila, zakaj je morala demisionirati. Njena doba je bila zelo kratka. Vsled stalnega nesporazumevanja s Hrvatsko seljačko stranko je g. Uzunović vabil Slov. ljud. str. že prej v koalicijsko vlado radikalov in radičevcev, da bi jo stabiliziral in izpolnil vrzel, ker slovenski narod v vladi ni bil zastopan. Saj nihče ni bil prepričan, da je bil slovenski narod zastopan v vladi s tem, da je bil g. minister Pucelj v vladi. 28. januarja 1927 je ta vlada podala ostavko. Radičevci so koalicijo z radikali razbili, ker so glasovali v narodni skupščini z opozicijo proti radikalnima kandidatom za odbor za vojno škodo. Radikali so po tem dogodku izključili radičevce od nove koalicije in g. Uzunović, ki je dobil mandat za sestavo vlade, je povabil k sodelovanju Jugoslovanski klub, ki je stavil detajlirane pogoje, ki jih je g. Uzunović sprejel in potem tudi držal, kar je pri nas treba še posebej poudariti. Vredno je zabeležiti, da je g. Radič, ki je hotel za vsako ceno vnovič v koalicijo z radikali, ki jo je bil prej razbil, pri konzultaciji klubovih načelnikov edini izjavil, da izključuje od eventualnega sodelovanja edino SLS. Program nove vlade za gospodarsko obnovo in ozdravljenje državnih financ je bil širokopotezen in namenjen za daljšo dobo. Zelo značilna je bila izjava g. Uzunovića, ki jo je podal ob nastopu nove vlade, v kateri je bilo troje Slovencev, in ki se glasi: »Naj pride karkoli, vlada bo ostala na svojem mestu in bo tudi zmagovala. Če pa bi prišlo kako presečenjenje, potem naj tisti, ki se pečajo s takšnimi komploti, pripišejo posledice sebi.« V tej vladi se je delalo mnogo in hitro. Njen program je v posameznostih začrtan v finančnem zakonu, ki je njeno delo. Proračun je pa bil že gotov in izglasovan, ko je nastopila ta vlada in ga zato v bistvu ni bilo mogoče več izpremeniti. Pri končnem glasovanju za proračun je imela vlada 30 glasov večine. Zato se je moralo smatrati, da stoji prav trdno, čeravno so se iz vrst opozicije pogostoma slišali glasovi, da bo vlada padla. Radičevci so vložili obtožnico proti notranjemu ministru Boži Maksimoviću zaradi nasilij pri volitvah leta 1925. in pri volitvah v oblastne skupščine. Ta obtožnica je bila pa tako nespretno sestavljena, da si je g. Maksimović ž njo svoj položaj samo utrdil, zlasti še, ker je v debati dokazal, da so ravno radičevci nastopali pri volitvah proti drugim strankam nasilno. Resna je bila obtožnica, ki jo je vložila Demokratska zajednica proti notranjemu ministru zaradi nasilij pri volitvah 1925

in zaradi sistema, ki ga je bil uvedel tedaj notranji minister. Obe obtožnici ste prišli pa — čudno — zelo pozno — ko je notranji minister svoj prejšnji sistem pod novo vlado že izpremenil. Ves ta čas se je pa v časopisu in od nekaterih politikov neprestano naglašalo, da je treba vladno koalicijo razširiti še na kako drugo stranko, predvsem na Demokratsko zajednico, dasiravno dejanske potrebe za to ni bilo. Neobvezno se je z Demokratsko zajednico razgovarjal g. minister Srškić, kar je javnosti povedal g. Davidović in to s poudarkom, da gre samo za razširjenje vlade in ne za kako ožjo zajednico. V kulooarjih vlade se je pa vendar šepetalo, da se pripravlja nekaj tajnega proti vladi. Noben parlamentarec pa takih govoric ni smatral za resne, ker so v naši državi že običajne in ker zanje ni bilo nikake stvarne podlage. Ministrski predsednik sam je bil prav iznenaden, ko je moral demisionirati. Že drugi dan nato je sestavil novo vlado g. Velja Vukičević, ne da bi se bil obrnil na katerokoli parlamentarno skupino. Niti radikalni klub niti klub Demokratske zajednice ni bil od g. Vukičevića prav nič obveščen in povabljen, nego sta bila oba kluba postavljena pred izvršeno dejstvo. V vso zadevo je bilo posvečenih samo par oseb, predvsem gg. Vukičević in dr. Marinković. Kasneje pa se je le izvedelo, da je bil načrt za sedanjost vlado sklenjen že 31. marca, pa brez vednosti vlade g. Uzunovića in brez vednosti parlamentarnih klubov. Da je tako sestavljanje vlade neparlamentarno, proti duhu ustave, ni nobenega dvoma in se je eden izmed radikalskih ministrov, ko je izvedel o novi vladi, izrazil: To je »državni udar«. Radikalni klub in ministrski predsednik g. Uzunović so bili v koaliciji korektni. Prav značilna je utemeljitev demisije, ki se glasi: »Po izglasovanju državnega proračuna, finančnega zakona in potrebnih pooblastil za izvajanje postavljenega gospodarskega programa, kakor tudi po zaključitvi posojila 30 milijonov dolarjev, katera vsota se mora na najbolj koristen in racionalen način izkoristiti, kakor tudi zaradi vseh drugih državnih poslov, je potrebno, da dobi vlada še bolj čvrsto, široko in stabilno podlago. Da bi se taka vlada mogla sestaviti, mi je čast podati ostavko celokupnega kabineta in prositi Vaše Veličanstvo, da jo blagovoli sprejeti.« Namesto take široke vlade je pa prišla vlada nekaterih oseb, brez vednosti parlamentarnih klubov, ki prvi dan svojega življenja ni mogla reči, ali ima za seboj vsaj en parlamentarni klub. Zato demanti, da Vukičevićeva vlada ni volivna, marveč delovna vlada, nima stvarne podlage. Ta vlada sploh ne more pred parlament, ker ne ve, kdo bo za njo in v parlamentu more prvi dan pasti. Zato ste verjetni le dve kombinaciji: Ali bo ta neparlamentarna vlada šla še pred 1. avgustom, ko bi se moral sestati parlament, ali pa bo šla na volitve in bo

narodna skupščina sklicana zato, da sliši svoj razpust. V ta namen jo pa ni treba niti sklicevati. Protiparlamentarno je pa tudi, če bo sedanja vlada vodila volitve. Volitve bi smela voditi le vlada, ki upravičeno upa, da bi mogla pri njih dobiti večino. Ta vlada je ne more dobiti, ker bi sicer morala ustanoviti novo stranko, naperjeno proti radikalom, proti demokratom in proti vsem drugim strankam, taka od vlade ustanovljena in komandirana stranka je pa že naprej obsojena na velik — fiasko, tudi če bi se posluževala nasilnih sredstev. Taka vlada bi bila tudi po volitvah možna samo kot neparlamentarna, diktatorska vlada, kar je v bistvu že danes! Fr. S.

Kulturni pregled.

Literatura. Uredništvo je prejelo naslednje publikacije:

Meško Ksaver: Mladini. Gorica, 1927. Založila Katoliška knjigarna. Str. 119. — Meško, ta najplodovitejši in najljubeznivejši živeči slovenski pisatelj, je izdal zopet novo mladinsko knjigo, ki vsebuje 21 črtic, sličic in pesmic, namenjenih naši mladini. V. Bele je napisal zbirki uvod, M. Bambič jo je pa ilustriral. Upamo, da jo bo sprejela mladina z isto hvaležnostjo, s kakršno je sprejemala dosedanje Meškove darove.

Cankar Ivan: Zbrani spisi. IV. zv. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Ljubljani, 1926. Založila Nova zal. Str. XX+351. — Med najvažnejše leposlovne publikacije sedanjega našega književnega trga spadajo gotovo navedeni zbrani spisi, saj jih ureja, uvaja in komentira najboljši poznavalec dela in življenja telega velikega slovenskega poeta. Elegantno opremljena zbirka bi pač ne smela manjkati v hiši nobenega slovenskega izobraženca.

Mrkun Anton: Homec. V Ljubljani 1925. Str. 131. — Izdajanje monografij o posameznih farah je v zadnjih letih precej zastalo, kar je gotovo škoda, ker so to važni in pogosto jako zanimivi doneski k našemu splošnemu domovinoznanstvu. Vsak bo tedaj z veseljem pozdravil to lepo delce o zanimivem Homcu, kjer župnikuje zaslužni organizator Mrkun.

Popravek. V. št. 3. (str. 70) te revije sem zapisal, da je Koblar vedel za karikaturo naših prešernoslovcev nekaj tednov pred objavo. To sem storil na podlagi osebnih informacij g. akad. slikarja A. Smrekarja. Kakor mi pa sedaj v pismu z dne 3. maja t. l. sporoča, se mi je pripetilo tu najbrž nehote error in persona, kajti gospod Smrekar mi piše, da je pripovedoval o karikaturi nekaj tednov pred objavo drju. Ž. in drju. J. v navzočnosti še nekega tretjega, o katerem pa ne more z gotovostjo trditi, če je bil to Koblar. Toliko v pojasnilo in lojalno popravo, v nadaljnje

polemike s Koblarjem se pa ne morem spuščati, ker je vsaj v »Socialni misli« prostor le za stvarne debate ne pa za prerakanja z zlohotnimi insinuiracijami. Te itak karakterizirajo in kvalificirajo le njih avtorja Koblarja. Fran Erjavec.

Socialni pregled.

Zakon o sukobima u industriji i sindikatima. 5. aprila podnijela je engleska konzervativna vlada parlamentu nacrt zakona o sukobima u industriji i sindikatima. Taj zakon dolazi kao logička posljedica rada konzervativaca da onemogućuje svaku akciju Macdonaldove Labour Party i da uklone svaku mogućnost generalnog štrajka, koji predstavlja veliku opasnost za razvoj engleske politike.

Novim odredbama bili bi tako abrogirani propisi, koji dopuštaju mirno nagoravanje na štrajk i koji oslobađaju vođe sindikata svake civilne odgovornosti. Onemogućavaju se tkzv. inspekcijski odredi, koji paze da se štrajk u redu vrši i tkzv. štrajk iz solidarnosti. Konačno se skoro potpuno onemogućava prikupljanje materijalnih sredstava sindikata za političke svrhe.

Nacrt zakona ima 7 članova, koji sadrže ove odredbe:

Čl. 1. Smatra se ilegalnim svaki štrajk, koji ima: a) bilo koju svrhu osim one, da riješi jedan sukob u industriji i to u opsegu interesirane industrije; b) svrhu da vrši presiju na vladu ili da potišti šire slojeve ili znatni njihov dio. Dostatna je vjerovatnost i mogućnost presije, ne da bi je trebalo faktima dokazivati. Kazna za svakoga koji učestvuje ili daje pripomoć u ilegalnom štrajku udarit će se sumarnim procesom u iznosu od 100 šterlinga ili zatvorom od tri mjeseca, koji će se u težim slučajevima povišiti i do dvije godine.

Čl. 2. određuje, da tko uskrati učešće u ilegalnom štrajku ne može biti iz sindikata ni isključen, niti bilo kako oštećen u svojim sindikalnim pravima.

Čl. 3. smatra ilegalnim da jedna ili više osoba za industrijskog štrajka obilaze oko nastava i mjesta radnje bilo koga, sa svrhom da traži informacije ili da nagovara na obustavu rada ili na pasivnu rezistenciju i opstrukciju. Kazna: Globa do 20 šterl. ili 3 mjeseca zatvora.

Čl. 4. određuje da se ni jednog člana sindikata ne može prisiliti da dade prinos u politički fond sindikata, osim ako pismeno svoje volje izjavi da to hoće. Politički fond se mora držati odvojen od drugih fondova, koji neće ni na koji način moći da budu potrošeni, upotrebljavani ili obremenjeni u političke svrhe.

Čl. 5. zabranjuje činovnicima vlade da pripadaju sindikatima, osim ako se radi o organizaciji ograničenoj strogo na same čin-

novnike, koja mora biti nezavisna od drugih sindikata i federacija i bilo koje političke stranke. Kazna: gubitak službe.

Čl. 6. zabranjuje da se traži kod nastupa na rad od koje osobe da pripada kojem sindikatu. Kazna: globa od 10 šterl. ili zatvor do 3 mjeseca.

Čl. 7. ovlašćuje svakog interesenta i generalnog prokuratora (drž. odvjetnika) da napravi sudske korake za spriječenje da bi fondovi sindikata bili upotrebljavani protivno svrsi zakona.

Tko zna veliki značaj i snagu engleskih Trade-Uniona, moći će odmah da vidi, kako sa ovo sedam tačaka konzervativna vlada želi potpuno frondirati strukovne organizacije, a na osobiti način onemogućiti englesku radničku stranku, kojoj davaju svu snagu baš Trade-Unionsi. Pa je ovaj projekt zakona izazvao veliko negodovanje ne samo kod labourista, nego i kod liberala, pa čak i dijela konzervativaca, svakako je jasno te je njegova sudbina još uvijek neizvjesna.

Božo Dulibić.

Kongres češkoslovačke soc.-dem. stranke.

15. o. mj. otvoren je u Prahu 25. kongres češkoslovačke socijalne demokratske stranke. Delegatima je dalo vodstvo stranke veliki izvještaj o radu stranke kroz zadnje godine. Na 400 stranica se reda velik broj vrlo zanimivih podataka, od kojih donasmo nekoliko najinteresantnijih:

Koncem 1926. imala je čl. soc.-dem. stranka 114.953 upisanih članova, od toga 11.500 žena. Zadnjih triju godina u stranku je pridošlo 51.000 novih članova, a istupilo oko 35.000. Prirast članstva iznaša 15.143. Broj izbornika je dakako mnogo veći. Tako na svakog člana soc. dem. stranke dolazi šest izbornika koji su socijalistima dali svoj glas. Na člana čl. komunističke stranke dolazi 9, a na člana narodne demokratske Kramafove stranke 12 izbornika. To znači da je stranka dosta dobro organizirala svoje pristaeše.

Svoje članove ima stranka organizirane u 3022 organizacije, koje su u mnogo slučajeva dosta malene (jedna n. pr. ima 38 članova!). Osim toga stranačkom organizacijom i agitacijom bavi se 320 okružnih i kotarskih odbora te 47 župnih sekretara. Jaku djelatnost pokazuje činjenica da stranka ima 10.241 člana u javnim zastupstvima (općinskim itd.), što znači da svaki jedanaesti organizirani član ulazi kao pouzdanik stranke u državna i samoupravna tijela.

Zanimivo je poglavje stranačke publicistike i agitacije. Čsl. socialna demokratska stranka ima 6 dnevnika, 3 polutjednika, 29 tjednika, 2 polumjesečnika i još nekoliko revija. Stranka ima vlastiti nakladni zavod, koji uposljuje 71 činovnika i prodavača, i razdaje godišnje preko milijun letaka. Kroz zadnje tri godine stranka je održala 104.879 sastanka, a u istome razdoblju primila je centralna blagajna stranke 8,410.053 Kč, a izdala 8,327.949 Kč.

Spomenut ćemo još da soc.-demokratske strukovne organizacije imaju 350.000 organizovanih radnika.

Božo Dulibić.

Mrkun Ant.: Alkoholno vprašanje. V Ljubljani 1927. Str. 160. — Alkoholno vprašanje je pri nas socialno vprašanje prvega reda, saj menda Slovenci zapijemo približno toliko, kot — plačamo vseh davkov. To je tako strašna ugotovitev, da vprav kriči po tem, da bi se začeli s tem vprašanjem baviti politiki in vsi socialni delavci, kajti če v dobi tolikega pomanjkanja stanovanj, tolike brezposelnosti, takega stradanja mladine, take krize na našem knjižnem trgu itd. itd. izmečemo stotine milijonov in milijarde za alkohol, je to nedvomno stanje, ki zahteva prav resnega razmišljanja vseh merodajnih činiteljev naroda.

Da smo hodili doslej mimo tega vele-perečega vprašanja precej lahkomišlno in brezbrizno, je povzročilo morda dejstvo, da je imela velika večina našega protialkoholnega tiska skoraj izključno le propagandni značaj, časih celo v nekoliko prenaivni obliki, zaradi česar ga javnost tudi ni sprejemala z ono resno, ki bi jo po vsej pravici zaslužil. Kakega večjega, sistematičnega in izčrpnega slovenskega dela o tem vprašanju pa doslej še sploh nismo imeli, zaradi česar je bilo n. pr. predavateljem po naših društvih itd. tudi jako težko prirediti res dobra protialkoholna predavanja, če se že niso hoteli omejevati le na splošne kralitice, ki pa ostajajo ravno na tem polju brez vsakega učinka.

Tako delo nam je podal sedaj šele po-zrtvovalni (avtor je založil knjigo sam!) župnik Ant. Mrkun, ki je rešil stavljeno si nalogo sijajno, kajti njegovo knjigo bo z enakim zanimanjem bral izobraženec, kot neuk človek. Zlasti jo odlikuje to, da je napisana z vzorno sistematiko, da je izčrpnna, izredno nazorna, a ne vsiljiva, in bogato dokumentirana. Prvo poglavje obravnava alkoholizem in njega posledice na posameznika, rodbino in družbo. Drugo poglavje govori o vzrokih modernega alkoholizma, tretje o činiteljih, ki so poklicani delovati na protialkoholnem polju, četrto o alkoholnih nadomestilih in peto o protialkoholnih organizaciji. Ta del obsega pičlo prvo polovico knjige, a druga polovica obravnava o pravicah in dolžnostih občine, okrajnega glavarstva, velikega županstva, finančnih oblasti in ministrstva glede podpiranja protialkoholnega dela; dodanih je pa še nekaj vzorcev za tozadevne vloge na razna oblastva, a na koncu je navedena literatura.

V knjigo bi se moral poglobiti vsak slovenski duhovnik, učitelj, župan, okrajni glavar in javen delavec, biti bi morala vsaj v slehernem slovenskem društvu, če že ne v vsaki slovenski hiši, zato naj nam drugo izdajo preskrbi že — Mohorjeva družba.

E.

SOLIDNA POSTREŽBA FRANC PAVLIN

v trgovini s špeciarijskim, manufakturnim in galanterijskim blagom.

Centrala: **Gradišče 3**

Podružnici:

Trg Tabor 4
Boršnikov trg 4

Strojne tovarne in livarne d. d. Ljubljana

Leta 1688 ustanov. **ZVONARNA** Karlovška cesta 1.

Največja, najstarejša in najbolj vpeljana domača zvonarna, večkrat odlikovana na razstavah v svetovnih mestih, kakor: v Parizu, na Dunaju, v Pragi, v Trstu itd. Njeni prvovrstni zvonovi so razstavljeni na vsakokratnih vzorčnih velesejnih v Ljubljani in v Zagrebu.

Najboljši material. Krasni glasovi. Kratek dobavni rok. Absolutno konkurenčne cene. Zahtevajte cenik.

Iz upravnništva.

V današnji številki »Socialne Misli« smo priložili položnice vsem onim naročnikom, kateri še niso plačali naročnine za tekoče leto, ali pa to storili le še deloma. Ker se list vzdržuje izključno le z naročnino, prosimo vse zamudnike, da se čimprej odzovejo naši prošnji ter se svojo tozadevno dolžnost. — Nekateri naročniki pa nam dolgujejo naročnino že za eno ali več let nazaj. Te še prav posebno prosimo za odpravo njih dolga. Le če se bodo naši cenj. naročniki zavedali svoje odgovornosti napram listu, bo tudi uredništvo in uprava mogla vršiti svoje dolžnosti napram naročnikom.

